

KADEMIJA
ŽENSKOG LIDERSTVA
LIDERKE.ORG

Akademija ženskog liderstva

Za izbore bez nasilja

Izveštaj nakon održanih izbora 3. aprila 2022. godine

Akademija ženskog liderstva

SADRŽAJ

Sadržaj.....	2
Uvod.....	3
Urušavanje demokratije kao kontekst koji podstiče nasilje	5
Rodne nejednakosti i rodno zasnovano nasilje nad ženama u javnom prostoru	6
Rezultati praćenja rodno zasnovanog nasilja pre i tokom izbora	8
preporuke	23

UVOD

Akademija ženskog liderstva je u okviru inicijative „**Za izbore bez nasilja**“ pratila rasprostranjenost rodno zasnovanog nasilja nad ženama u predizbornim, izbornim i postizbornim procesima za parlamentarne, predsjedničke i lokalne izbore (u 13 gradova i opština) tokom 2022. godine. Cilj posmatranja je bio usmeren na dokumentovanje prisustva različitih formi nasilja nad ženama u izbornim procesima, bilo da se nalaze u ulozi biračica, kandidatkinja ili kontrolorki i nezavisnih posmatračica. Cilj je, takođe, bio i da se prate medijski sadržaji i sadržaji na društvenim mrežama najistaknutijih političarki, te da se ustanovi u kojoj mjeri i na koji način su mediji izveštavali o nasilju nad ženama u izbornim procesima.

Akademija ženskog liderstva već godinama prati nasilje nad ženama angažovanim u javnoj sferi. Akademija je bila deo Mreže SOS Vojvodina koja je 2019. pripremila izveštaj iz senke za Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO). Takođe, u okviru godišnjeg seminara za liderke, koji AŽL realizuje više od decenije, redovno su obrađivane teme kao što su rodno zasnovano nasilje, diskriminacija na osnovu pola, pravni okvir i mehanizmi zaštite od nasilja.

Važno je napomenuti da do sada nijedna institucija ili organizacija tokom praćenja izbornih kampanja nije pratila isključivo nasilje nad ženama u izornoj kampanji.

Polazeći sa stanovišta da nema suštinski ravnopravnog učešća žena u političkom životu u nedemokratskim režimima kakav je trenutno prisutan u Srbiji, projektni tim je svoju pažnju naročito fokusirao na one oblike nasilja nad ženama u izbornim procesima čija je svrha da obeshrabre i diskredituju one žene koje afirmišu i zastupaju vrednosti participativne demokratije, kroz koje je jedino moguće ostvariti transformaciju rodnih odnosa od hijerarhijskih, patrijarhalnih ka egalitarnim, ravnopravnim.

Svaki vid nasilja nad ženama u politici je za osudu, ali je posebno opasno služiti se nasiljem kao sredstvom za očuvanje autoritarnih, klijentelističkih i korumpiranih struktura kao i instrumentalizovati žene kako bi se omogućio opstanak takvih struktura.

Tokom trajanja kampanje zabeležen je porast nasilja u porodičnom i partnerskom kontekstu, kao i porast tenzija i nasilja u samoj kampanji, naročito od kada je ona ušla u završnicu. Takođe, beleži se i veća učestalost i brutalnost nasilja na društvenim mrežama.

Kako žene u Srbiji čine većinu zaposlenih u javnom sektoru (obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj zaštiti, javnoj administraciji i dr.), ali i među primaocima socijalnih davanja, one su u kampanji više od muškaraca bile izložene nezakonitim pritiscima i ucenama da osiguraju ili pruže podršku strankama na vlasti.

Iako je broj žena na izbornim listama i broj onih koje su se kandidovale na predsedničkim izborima veći nego ikada do sada, ne postoji odgovarajući reciprocitet u njihovoj medijskoj zastupljenosti niti, u najvećem broju slučajeva, odgovarajuća vidljivost u kampanjama političkih stranaka i koalicija. Istovremeno, istaknute političarke su na društvenim mrežama izložene stalnim pretnjama i uvredama, mizoginim i nasilnim komentarima najčešće anonimnih muškaraca.

Takođe, u okviru predizbornih programa najgledanijih televizija uočena je pojava da autori/ke, voditelji/ke emisija u komunikaciji sa kandidatima/kinjama ispoljavaju verbalnu agresiju i odsustvo profesionalne neutralnosti, postavljajući se u ulogu političkih oponenta svojih sagovornika.

Kako se poštovanje vladavine prava i nivo demokratije u Srbiji urušava u poslednjoj deceniji, Akademija je pratila nivo nasilja u kampanji po prvi put, želeći da dâ rodni doprinos nalazima prisutnih domaćih i stranih posmatrača. U skladu sa tim, u okviru finalnog izveštaja izložene su i preporuke za suzbijanje nasilja tokom izborne kampanje i na izborni dan u budućnosti.

METODOLOGIJA PRAĆENJA

Praćenje je sprovedeno kombinacijom nekoliko metoda:

- 1) Online upitnikom koji je postavljen na internet i široko distribuiran, a pomoću koga su žene mogle da saopšte svoja različita iskustva nasilja vrlo detaljno
- 2) Neposrednim kontaktom e-mailom ili telefonom, pri čemu su žene bile upućivane i da popune upitnik, ali nisu to uvek učinile
- 3) Zapažanjima saradnica Akademije ženskog liderstva koje su obavljale uloge članica biračkih odbora ili nezavisnih posmatračica
- 4) Praćenjem društvenih mreža (Facebook, Twitter i Instagram naloga 10 političarki, kandidatkinja na predsedničkim i parlamentarnim izborima)
- 5) Medijskim praćenjem na uzorku medija: pet štampanih izdanja dnevnih novina (Politika, Danas, Večernje novosti, Informer i Alo), centralno-informativne emisije tri televizijska programa (RTS, Pink i N1), tokom pet nedelja (od 7. marta do 10. aprila).

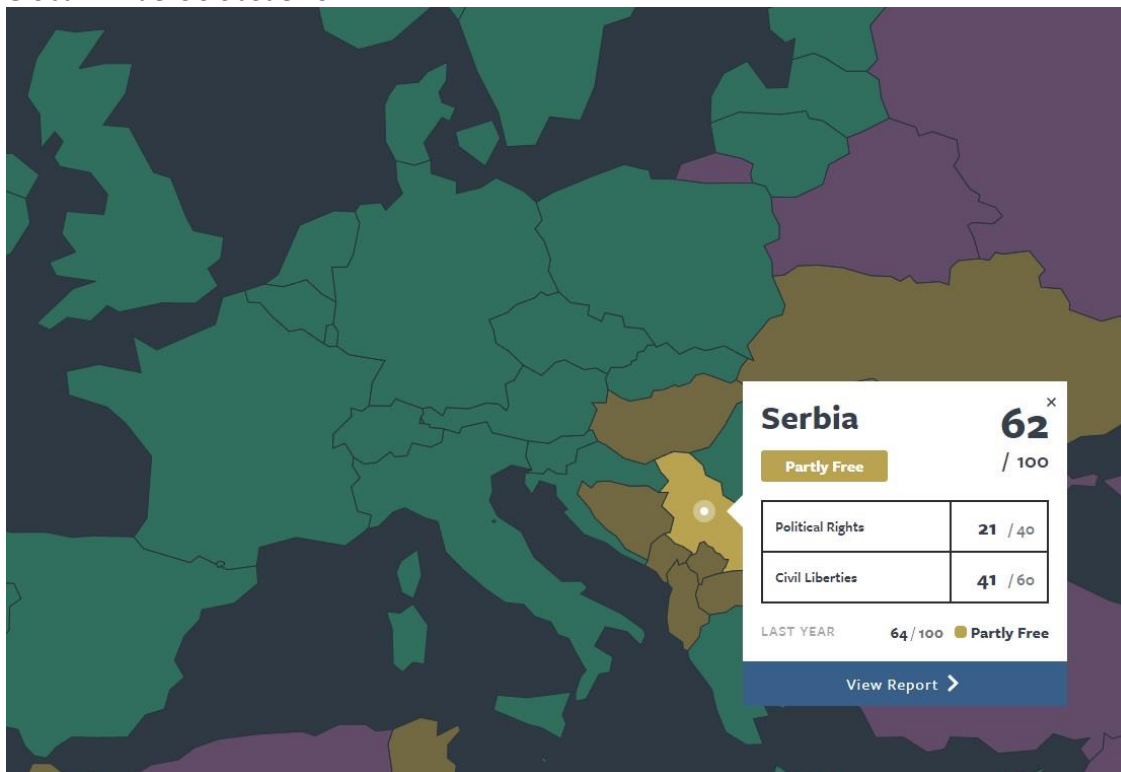
Ovim različitim izvorima prikupljeno je 13 prijava od kojih su dve bile usmene, jer žene nisu želele da ostave pisani trag. Saradnice su dostavile 11 izveštaja sa zapažanjima o rodnim aspektima izbora koje su mogle zapaziti na biralištima.

URUŠAVANJE DEMOKRATIJE KAO KONTEKST KOJI PODSTIČE NASILJE

Srbija je tokom poslednje decenije suočena sa urušavanjem ionako fragilnih demokratskih institucija i procesa. Jačanje autoritarne vlasti oličeno u koncentraciji moći pod vlašću jedne dominantne političke partije, i unutar nje užih krugova, te uvećanje moći institucije predsednika na račun zakonodavne i izvršne vlasti, neke su od najizraženijih tendencija jačanja autoritarne vlasti.

Prema Globalnom indeksu slobode, Srbija je klasifikovana kao „delimično slobodna“ zemlja,¹ što znači da su politička prava i građanske slobode još uvek ograničene. Osim toga, tokom poslednjih 10 godina Srbija je prema ovom indeksu zabeležila izrazito pogoršanje, odnosno pad od čak 16 poena.² U pogledu stanja u vezi sa demokratijom, Srbija je klasifikovana kao „tranzicioni ili hibridni režim“, što znači da iako je formalno uspostavljen izborni demokratski sistem, demokratske institucije su i dalje fragilne, a zemlja se suočava sa suštinskim izazovima u zaštiti političkih prava i građanskih sloboda.³

Globalni indeks slobode 2022

Izvor: Freedom House

¹ Freedom House, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2022>

²Freedom House (2022) *Freedom in the World 2022*, str. 16,

https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf

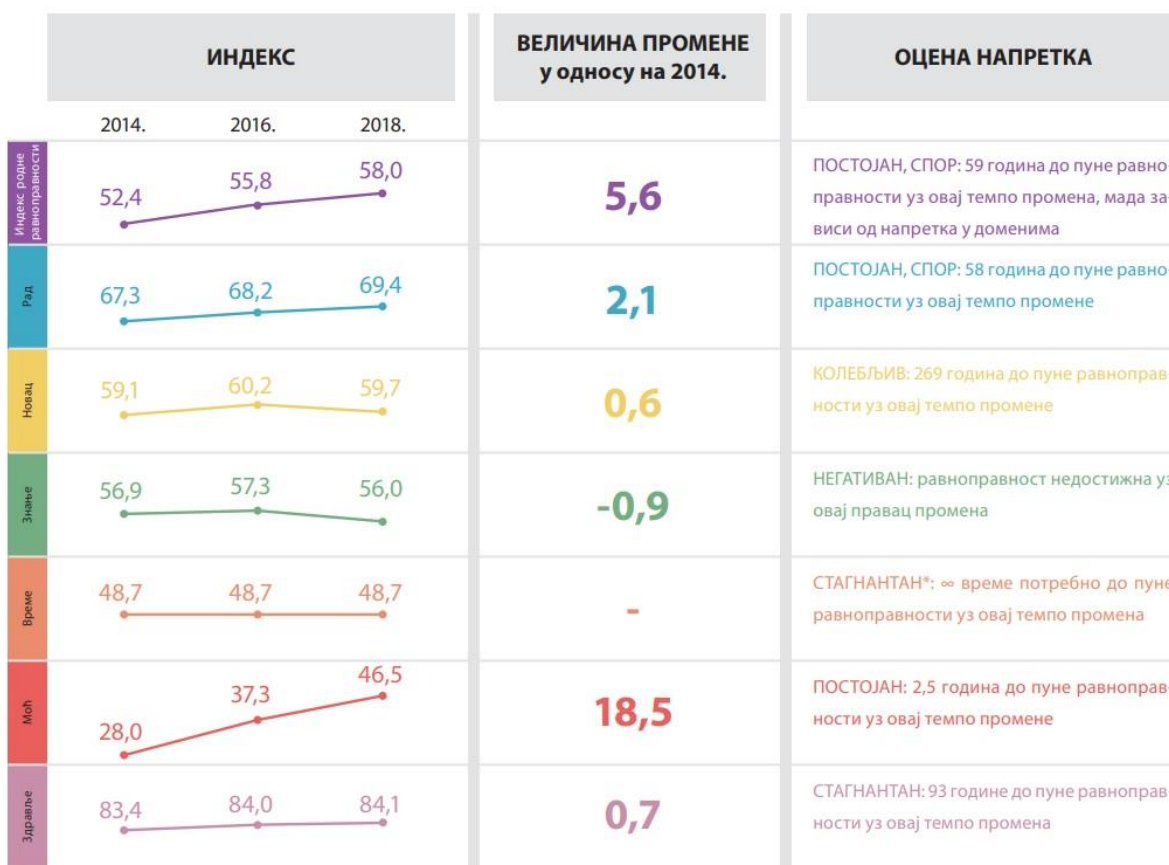
³ <https://freedomhouse.org/reports/nations-transit/nations-transit-methodology>

Izbori su održani u atmosferi izuzetno velikih tenzija, uz svakodnevno prisustvo nasilja među političarima/kama, prema političarima/kama od strane medijskih predstavnika/ca i obratno, među aktivistima i aktivistkinjama, pa i građanima i građankama.⁴

RODNE NEJEDNAKOSTI I RODNO ZASNOVANO NASILJE NAD ŽENAMA U JAVNOM PROSTORU

Srbija je zemlja izraženih rodnih nejednakosti. Iako Indeks rodne ravnopravnosti pokazuje blagi i spori napredak u pogledu ostvarivanja rodne ravnopravnosti, rodne nejednakosti su još uvek izražene u svim sferama javnog i privatnog života.

Indeks rodne ravnopravnosti ukupno i po domenima 2014-2018

Izvor: SIPRU, Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021

Napredak u domenu političke participacije često se navodi kao primer značajnog napretka u rodnoj ravnopravnosti. Ovaj napredak se meri udelom žena u strukturama zakonodavne i izvršne vlasti. Zaista, usled uvođenja kvota u pogledu zastupljenosti žena kao manje zastupljenog pola u Narodnoj skupštini

⁴ [Pretnje novinarki Verici Maričić iz Indije](#); [Verbalni sukob Šešelja i Tadića](#); [Automobil predsednika SDS u Kuli gurnut u kanal](#); [Tuča pristalica SSP i SNS u Boleču](#); [Pretnje Seki Sablijić od strane Sime Spasića](#); [napad na potpredsednicu Dveri Tamaru Milenković Kerković u Nišu](#); [Jelena Stupljanin napadnuta tokom izbornog dana](#)

Republike Srbije i lokalnim skupštinama gradova i opština, došlo je do značajnog povećanja udela žena među poslanicima i odbornicima. Ovaj napredak je posebno vidljiv nakon povećanja kvota sa 30% na 40% u februaru 2020. godine. Pored toga, u vladi RS, koja je formirana nakon izbora 2020. godine, povećan je i udeo žena na ministarskim pozicijama, a i predsednica vlade je dobila još jedan mandat.

Međutim, istraživanja pokazuju da uvećanje broja žena nije dovoljno, a naročito ne u sistemu koga odlikuje izrazita centralizacija moći, klijentelizam i partijska patronaža, koje su ključni mehanizmi za promociju unutar partijskih rangova i na pozicijama državne vlasti.⁵ U takvim sistemima mreže odnosa unutar političkih partija, između političkih partija, kao i u procesima postavljanja partijskih kadrova na državne funkcije zasnivaju se na razmeni resursa i lojalnosti. Imajući u vidu nepovoljniji položaj žena u društvu, slabiji pristup resursima (novcu, biznisu, informacijama i dr.), žene u ovim procesima pregovaranja imaju nepovoljniji položaj. Pored toga, još uvek rasprostranjena patrijarhalna kultura podupire ove neravnomernne odnose, makar implicitno ako ne eksplicitno, vrednujući više moć lidera nego liderki. Otuda je vidljivo i da žene koje uspeju da osvoje visoke političke pozicije, najčešće u potpunosti reprodukuju dominantni model političke kulture, koji tokom poslednje decenije u Srbiji predstavlja model hegemonije maskuline kulture, koju odlikuje visoka kompetitivnost umesto saradnje, agresivan politički diskurs i narativi, izrazito autoritarni odnosi u kojima se očekuje da oni koji su „slabiji“ (bilo usled manje moći ili usled rodni stereotipa i predrasuda) budu politički submisivni sprovodeći odluke i volju onih koji su moćniji, bez mogućnosti da svojim autonomnim ili autentičnim političkim delanjem doprinesu političkoj sceni i procesima.

Rodno zasnovano nasilje u takvom kontekstu predstavlja instrument održavanja odnosa moći i instrumentalizaciju žena u političkim procesima, bilo da se nalaze u ulozi građanki koje biraju, partijskih kandidatkinja ili članica biračkih odbora, komisija ili nezavisnih posmatračkih misija. Pionirsko istraživanje o nasilju nad političarkama⁶ u Srbiji potvrdilo je ovakve pretpostavke i ukazalo da se neravnotežni rodni odnosi moći između žena i muškaraca, učvršćuju u političkim procesima i uz manje ili veće razlike prisutni su u partijama gotovo svih političkih opcija.

⁵ Cvejić, S., et al. (2016) *Power Networks, Political Patronage and Clientelism in Serbia and Kosovo*, SDC, SeConS,

⁶ Babović, M, Milinkov, S, Srdić, M, Stepanov, B. (2021) *Nasilje nad političarkama u Srbiji: žene u politici na tromeđi roda, moći i političke kulture*, OSCE-ODIHR, Beograd, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/502194.pdf>

REZULTATI PRAĆENJA RODNO ZASNOVANOG NASILJA PRE I TOKOM IZBORA

1.1 Nalazi na osnovu prijava i terenskih izveštaja

U uživanju svojih političkih prava žene se suočavaju sa najrazličitijim izazovima, a najalarmantniji od njih je primećeno povećanje nasilja nad ženama u politici, uključujući i nasilje nad ženama u izborima. Kako su izbori glavni proces kojim se uspostavlja politička vlast i kroz koji se ostvaruje pravo glasa, nasilje nad ženama u izborima predstavlja najveću prepreku ženama u realizaciji njihovih političkih prava.

Nasilje je centralni koncept za opisivanje društvenih odnosa među ljudima, koncept koji je obojen etičkim i političkim značajem.

Evidentirani slučajevi nasilja tokom proteklih izbora pokazuju visok nivo narušenih društvenih odnosa među učesnicima u izbornom procesu koji su u ovoj prilici bili obojeni političkim značajem za sve učesnike bez obzira na političko opredeljenje/stranačku pripadnost. Principi i vrednosti za koje se učesnici u izbornom procesu zalažu su često glavne tačke sporenja i uzroci nasilja.

Uočeni obrasci nasilnog ponašanja pokazuju da su učesnici iz stranaka na vlasti ili njima bliskih grupa, pretežno u ulogama nasilnika, nastupaju sa pozicija moći koje zauzimaju u političkom i javnom životu, smatrajući da im taj položaj moći daje „pravo i opravdanje“ za nasilno ponašanje.

Prepoznate žrtve nasilja tokom izbornog procesa su skoro uvek ili najčešće iz grupa bliskih opoziciji ili su na tzv. neutralnim pozicijama. Takođe, to su najčešće žene, građanke u svojim redovnim građanskim ulogama, ili dok glasaju, kontrolorke ili nezavisne posmatračice, koji nemaju jasno vidljive “zaštitnike” što ih čini “lakim metama i slabim karikama” u izbornom procesu, izloženim različitim vrstama pritisaka i nasilja.

Rodno zasnovano nasilje u politici i na izborima postaje sve vidljivije, i kreće se od eskalacije uznemiravanja, zastrašivanja, seksualnog i fizičkog nasilja nad ženama u javnom životu do rodno zasnovanih predrasuda prema ženama od strane javnosti i medija.

Nasilje se najčešće prepoznaje kada je direktno i fizičko. Drugi oblici nasilja, poput psihičkog, seksualnog uznemiravanja ili oni indirektni, poput strukturnog i kulturno-simboličkog nasilja daleko se ređe prepoznaju.

Praćenje rodno zasnovanog nasilja ukazuje da ono zapravo poprima brojne manifestacije i da je nekada toliko duboko utkano u strukturne odnose i kulturu, uključujući i političku kulturu, da se i ne percipira kao neki oblik nasilja.

Informacije prikupljene tokom predizbornog perioda i tokom izbora ukazuju na prisustvo vrlo raznolikih formi rodno zasnovanog nasilja:

1. Strukturno nasilje
2. Kulturno-simboličko nasilje
3. Psihičko nasilje
4. Fizičko nasilje

5. Digitalno nasilje i korišćenje medija, uključujući i društvene mreže kao sredstvo za vršenje nasilja

1. RODNI REŽIMI I STRUKTURNO NASILJE

Strukturalno nasilje je utemeljeno u društvenim strukturama koje odlikuju nejednakosti, nasuprot direktnom nasilju koje se najčešće percipira kroz neke forme ponašanja. Ono se manifestuje kroz nejednake šanse, ograničen pristup određenim resursima, pozicijama ili pravima za pojedine aktere/ke i reprodukuje se putem postojećih institucija, normi i praksi.⁷

Neki obrasci odnosa i ponašanja tokom predizbornih aktivnosti i tokom izbora ne mogu se u pravom smislu reći smatrati strukturalnim nasiljem, već pre diskriminacijom i nejednakostima koje su zapravo predstavljale neku vrstu „prelivanja“ neravnopravnih rodni režima u izborne procese. Drugi, pak, mogu se smatrati nekim od oblika strukturalnog nasilja.

Preslikavanje rodni režima naročito je bilo vidljivo na biračkim mestima. Prema izveštajima različitih učesnika i učesnica biračkih odbora i nezavisnih posmatračkih misija, evidentan je bio politički i rodni disbalans. Politički disbalans manifestovao se kao disproporcionalni broj predstavnika/ca vladajuće stranke u biračkim odborima, te submisivnost predstavnika/ca „satelitskih“ stranaka, dok se rodni disbalans ispoljavao kao neravnopravna podela zaduženja u kojoj su žene često obavljale najnapornija zaduženja, a muškarci držali kontrolu nad situacijom, biračima i članovima i članicama odbora i misija.

Rodni sastav biračkih odbora

Imajući u vidu da je rodna ravnoteža među licima koja organizuju izbore na biračkim mestima veoma važna, jer disproporcionalnost u sastavu u uslovima kada već postoje izraženi obrasci nejednake moći, nasilja i diskriminacije nad ženama, mogu da stvore vrlo nepovoljne uslove za osećaj bezbednog glasanja za žene. Stoga je projektni tim uputio dopis Republičkoj izbornoj komisiji (RIK) sa zahtevom da dostavi podatke o sastavu biračkih odbora prema polu. U odgovoru na dopis od 28. aprila 2022. godine, RIK je odgovorio da ne poseduje informacije o ukupnom broju članova biračkih odbora imenovanih za teritoriju Republike Srbije, niti o njihovom sastavu prema polu. Takođe, ne poseduje informacije o tome koliko je bilo žena među predsednicima biračkih odbora na izborima u aprilu 2022. godine, pošto je nadležnost za imenovanje članova biračkih odbora u stalnom i proširenom sastavu izmenama Zakona o izboru narodnih poslanika iz 2022. godine preneto na lokalne izborne komisije. U odgovoru Republičkoj izbornoj komisiji skrenuli smo pažnju na zakonsku obavezu da svi podaci, kao i drugi podaci koje prikuplja RIK u izbornom procesu, budu iskazani po polu. Ukazali smo na odredbe Člana 12, stav 1 Zakona o rodnoj ravnopravnosti koji nalaže da informacije i statistički podaci koji se prikupljaju i evidentiraju u organima javne vlasti i kod poslodavaca u svim oblastima u kojima se sprovode mere iz zakona moraju biti, osim zbirno, razvrstani i iskazani po polu i starosnoj dobi. Zakon o rodnoj ravnopravnosti uređuje, između ostalog, mere koje se tiču rodne ravnopravnosti u oblasti političkog delovanja i javnih poslova.

Podsetili smo da je vrlo sličnu odredbu o vođenju statistike razvrstane po polu sadržao i prethodno važeći Zakon o ravnopravnosti polova.

⁷ Ibid.

U tom smislu, smatramo da nije od važnosti ko imenuje članove biračkih odbora, već koji organ javne vlasti vodi evidenciju o već imenovanim članovima biračkih odbora. Iz odgovora RIK-a, jasno je da ovu evidenciju vodi i objavljuje RIK, jer su nas uputili na sekciju njihovog sajta sa rešenjima o imenovanju biračkih odbora.

Izveštaji sa terena ukazuju na različita zapažanja. Saradnice koje su bile posmatračice Lokalnog fronta istakle su da su primetile razlike između birališta u urbanim i ruralnim sredinama. Prema njihovoj proceni, na oko 900 biračkih mesta, na kojima je bila organizovana njihova posmatračka misija, u urbanim sredinama rodni balans je uglavnom bio prisutan uz učešće žena u biračkim odborima od 40% do 50%, ali je u ruralnim područjima rodni disbalans bio primetan, jer su negde žene bile prisutne u biračkim odborima tek sa 10-20%.

Rodni režimi na biračkim mestima

Prema izveštajima sa terena, primetne su bile rodne razlike u biračkim odborima. Podela odgovornosti između žena i muškaraca bila je zasnovana na istim principima kao i podela odgovornosti u širem društvu. Na pojedinim biračkim mestima, čak i kada su žene bile predsednice biračkih odbora, njihova uloga se svodila samo da potpišu zapisnike ili druga propratna dokumenta, bez da su aktivno učestvovala u ključnim radnjama odbora. Izveštaji ukazuju i da su žene često pretežno obavljale najnaporniji posao evidentiranja birača u spiskove, ali su imale i ulogu spremačica, lica koja je trebalo da na kraju pospreme nered, kuvaju kafu, donose hranu i sl. Muškarci su uglavnom obavljali uloge koordinacije, kontrole, nadzora i komunikacije sa partijskim štabovima. Ove izrazite urodnjene strukture odgovornosti zabeležene su uglavnom u vezi sa vladajućom SNS, kao i članovima/cama biračkih odbora iz manjih prorežimskih stranaka koje su u odnosu na predstavnike iz vladajuće uglavnom bili u submisivnom položaju.

Iz terenskih izveštaja

„Žene su u najvećem broju podnele sam manularni rad na izborima – da se izrazim narodski – naradile smo se kao konji. Spiskovi, identifikacija, sprej, kontrola ubacivanja listića i glasanja. Dok je većina muškaraca izigravala statiste (čast izuzecima, moj partner iz Moramo i Ujedinjene opozicije), i muvala se na biračkom mestu. Ako su bili zaduženi za nešto, to je samo uručivanje glasačkih listića i možda neke druge radnje koje nismo primetili. Žene ispred režimskih partija su uglavnom i angažovane da bi se naradile na izborima, mislim da je to bio cilj, tj. podnele su najveći teret manualnog rada.

Kontrolorka na biračkom mestu jedne prigradske beogradske opštine

„Predsednik i njegov zamenik su bili muškarci iz vladajuće stranke. Osim članice BO iz koalicija Moramo i NADA, sve ostale članice BO su bile starije žene. One su uglavnom radile manuelne poslove (provera UV lampom, vođenje evidencije o izlaznosti birača, rukovanje sprejom i kontrola biračkih kutija – u smislu da se ne ubaci pogrešan listić u kutiju i da se birači ne zadržavaju na biračkom mestu).“

Kontrolorka izbora na biračkom mestu u jednoj novobeogradskoj opštini

Rodni obrasci glasanja

Još jedna važna nepoznanica zamagljuje sliku o rodnim aspektima izbora. Naime, evidencije o biračima koji su izašli na izbore se ne vode prema polu, te zapravo nema informacija o tome u kojoj meri uopšte žene izlaze na izbore i koriste svoje biračko i političko pravo. Sa druge strane, informacije koje je projektni

tim dobio od žena koje su učestvovala u izborima kao članice biračkih odbora ili članice nezavisnih posmatračkih misija, ukazuju da je bilo primera narušavanja biračkog prava žena na bar dva načina: kroz **kontrolisanje glasanja** i osporavanja prava na učešće u izborima usled proceduralnih **problema povezanih sa promenom prezimena nakon udaje**.

Kada je u pitanju kontrolisano glasanje, iako je to pojava koja nije ograničena samo na žene, ona u slučaju žena poprima dodatne specifične obrasce. Slučajevi takozvanog porodičnog glasanja bili su zabeleženi na različitim biračkim mestima. Najčešće je u pitanju glasanje u kome žena zajedno sa suprugom glasa iza istog glasačkog paravana. Usled tajnosti glasanja, nije moguće pouzdano utvrditi da li i na koji način se pri takvom glasanju neko od supružnika kontroliše i instruiše da glasa po nahođenju onog drugog, ali poznajući karakteristike rodni režima u kojima žene imaju manje moći i kulturne obrasce po kojima se politika smatra „muškim poslom“, može se pretpostaviti da je u pitanju kontrolisano glasanje žena. Ove prakse zabeležene su i u centralnim urbanim opštinama, a može se pretpostaviti koliko su one zastupljene u tradicionalnijim i patrijarhalnijim sredinama.

Iz terenskih izveštaja

„U toku izbornog procesa, primetila sam da su neki muškarcima pokušavali da instruišu svoje supruge za koga da glasaju. Kada sam ih u tome sprečavala, odgovor je bio: 'Pa to je moja žena'.“

Kontrolorka sa biračkog mesta u centralnoj beogradskoj opštini

Izveštaji sa terena ukazali su na još jedan oblik svojevrsnog nasilja nad ženama u postupku ostvarivanja aktivnog biračkog prava, koji se ispoljava kao onemogućavanje nesmetanog korišćenja ličnog imena, a za posledicu može da ima, a nekad i ima - uskraćivanje izbornog prava. Naime, reč je o problemu neažurnih biračkih spiskova u kojima se ženama koje su promenile prezime nakon udaje ne unosi ova promena u birački spisak, pa kada dođu da glasaju, članovi/ce biračkih odbora ne mogu da ih pronađu u biračkom spisku. Ponekad one uspevaju da ostvare svoje biračko pravo ako članovi biračkih odbora ulože napore i pronađu ih pod „devojačkim“ prezimenom, a ponekad one jednostavno ostanu uskraćene za pravo glasa. Na ovaj način se krši njihovo ustavom zagantovano pravo na pravnu ličnost, a kada dolazi do uskraćivanja prava glasa, može se govoriti i o uskraćivanju osnovnih građanskih i političkih prava. Ovakvo postupanje države prema ženama može se oceniti i kao svojevrsno nasilje državnih institucija nad ženama.

2. KULTURNO-SIMBOLIČKO NASILJE

Kulturno nasilje obuhvata one aspekte kulture, simboličke sfere, poput ideologije, religije, jezika, umetnosti, nauke, koji se mogu upotrebiti da bi se opravdalo, legitimisalo direktno ili strukturno nasilje. Ni direktno ni strukturno nasilje se ne mogu održavati bez kulturnih normi i vrednosti koje ih legitimišu.

Izveštaji sa terena upućuju da se ova vrsta nasilja najčešće javlja u kombinaciji sa psihičkim nasiljem, kada upotreba seksizma, mizoginije i rodni stereotipa predstavlja deo direktnog interpersonalnog nasilja. Tako su ženama bili upućivani pogrdni izrazi, poput „kokoško“, „glupačo“, „seljanko“. Pored toga, simboličko nasilje se javlja i kao vrsta neusmerenog seksualnog uznemiravanja. O tome je svedočila kontrolorka na čijem je biračkom mestu tokom prebrojavanja glasova predsednik biračkog odbora uporno nazivao opozicionu kandidatkinju pogrdnim imenom sa seksualnom konotacijom. To je učinilo atmosferu prebrojavanja glasova izuzetno neprijatnom, kako za žene iz opozicije koje su se bezuspešno protiv toga pobunile, tako i za žene iz vladajuće stranke koje su na površini pokazivale kao da prihvataju šalu.

3. PSIHIČKO NASILJE

Psihološko nasilje je česta pojava nasilja nad ženama u izborima. Njegova namera je da zastraši, progoni i ponižava. Od svih oblika nasilja nad ženama u izborima, psihološko nasilje je najraznolikije i najsuptilnije. Ono uključuje otvorene pretnje nanošenja fizičkih povreda i uznemiravanje čitavih grupa, uključujući kandidatkinje, simpatizere političkih partija, glasače i lica zvanično angažovanih u izborima.

Implicitne i eksplicitne pretnje društvenom isključenošću, razvodom, i odbacivanjem mogu da odvrate žene u nameri da se kandiduju za neku funkciju, glasanju na izborima generalno ili glasanju protiv preferiranog kandidata partnera ili drugog člana porodice. Nanošenje psihološke štete degradira, demoralizuje i sramoti žrtvu. Pretnje obično prethode fizičkom nasilju. Kao i u slučaju drugih oblika nasilja nad ženama, psihološko nasilje može da se dešava u kući, u zajednici i u javnosti, uključujući i u online okruženju.

Psihičko nasilje ili psihičko zlostavljanje obuhvata primenu psihičke prisile koja prouzrokuje osećaj straha, ugroženosti, uznemirenosti ili povrede dostojanstva, verbalno nasilje, verbalni napadi, vređanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima ili na drugi način grubo verbalno uznemiravanje, uhođenje ili uznemiravanje preko svih sredstava za komunikaciju ili preko elektronskih i štampanih medija ili na drugi način ili komuniciranja sa trećim licima (npr. omalovažavanje, ismevanje u javnosti, kritikovanje postupaka, ispravljanje i držanje lekcija, prekidanje osobe dok govori, nadvikivanje, izvrtanje svega što osoba kaže, umanjivanje i poricanje nasilja, ignorisanje, zastrašivanje, pretnje, pokazivanje fizičke nadmoći, kontrola).

Skoro sve prijave nasilja tokom izbornog procesa su prijave psihičkog nasilja prema ženama. Ono se najčešće ispoljavalo u ličnom kontaktu, kroz ismevanje, vređanje koje nije prestajalo ni nakon više upozorenja i opomena, nipodaštavanje i psovanje. Uz verbalne napade najčešće je bilo prisutno pokazivanje fizičke nadmoći udaranjem šakom o sto, unošenjem u lice, direktnim ili indirektnim pretnjama fizičkim nasiljem. Vikanje i izuzetno glasno obraćanje uz fizičko nasrtanje je evidentirano u skoro svim slučajevima. Zastrašivanje i pretnje su upućivane kako u ličnom kontaktu, tako i putem telefona ili drugih kanala komunikacije.

Različite vrste pretnji su dobijali i članovi porodica žena koje su i same bile izložene šikaniranju tokom izbornog dana, a zastrašivanja su se dešavala i u prisustvu maloletne dece.

Glasan preteći govor, vika, nadvikivanje, udaranje po stolu ili ignorisanje su klasične manifestacije psihičkog zastrašivanja kojem su bile izložene neke žene. Ovoj vrsti zastrašivanja i nasilja su pribegavali kako muškarci tako i žene, posebno žene koje u lokalnoj zajednici zauzimaju određene pozicije ili rade na mestima od uticaja (policija, gradska uprava). One su bile na mestima predsednica biračkih odbora i preuzimale model „hegemone maskuline političke kulture“ u obraćanju drugim ženama, prekidale ih dok su govorile, omalovažavale ih, komentarisale njihove ženske atribute i izvrnule sve što su ove imale da kažu.

Različite vrste psihičkog nasilja nisu uočene samo u ličnim kontaktima, već i preko različitih društvenih mreža i drugih kanala elektronske komunikacije i medija. Analiza je pokazala da su ovom obliku psihičkog nasilja najčešće bile izložene žene na istaknutim pozicijama u političkom i javnom životu, kako iz redova pozicije tako i opozicije.

Nijedan slučaj psihičkog nasilja ili zastrašivanja i verbalnih pretnji koji je prijavljen policiji nije dobio sudski epilog, ili bar nema javno dostupnih informacija o tome.

U nekim slučajevima žene nisu želele da prijavljuju događaje i nasilje kojem su bile izložene, a različiti su razlozi za to. Većina ih je bila uplašena intenzitetom nasilja, ozbiljnošću pretnji i zastrašivanjem i u strahu od posledica odustajale su od prijave. U pojedinim slučajevima policija je na insistiranje žena izloženih nasilju izašla na lice mesta i uzela izjave, ali nema povratnih informacija o daljem postupanju.

Iz terenskih izveštaja

„...Jedan od kolega, počeo je da urla na mene, lupa rukom od sto i bio mi je jako blizu u tom trenutku. U momentu sam osetila kao da bi njegova reakcija mogla da preraste i u fizički sukob. Nakon incidenta sam izašla na vazduh jer sam se uplašila i nisam htela da iko od kolega to vidi. Smirila sam se i ušla unutra kako bih završila započet posao...“
Kontrolorka sa biračkog mesta u beogradskoj opštini

„...Dobila sam indirektnu pretnju 'da bi mogla biti izlomljena', vređali su me i omalovažavali, a kasnije sam doživela i zastrašivanje od iste osobe...“
Kontrolorka sa biračkog mesta u beogradskoj opštini

4. FIZIČKO NASILJE

Fizičko nasilje tokom izbornog procesa se dešava na svim nivoima, uključujući dom, zajednicu i javni prostor, ali je najvidljivije u javnom okruženju: na primer na mitinzima i drugim događajima tokom kampanja, na sastancima, obukama ili u momentu kada se kandidatkinja uključi u direktnu kampanju od vrata do vrata. Takođe, primetno je i u institucionalnom okruženju, na primer u prostorijama političkih partija, na glasačkim mestima i drugim javnim prostorima.

Fizičko nasilje uključuje svesnu upotrebu fizičke sile koja poseduje potencijal da uzrokuje smrt, povrede ili telesnu štetu, a obuhvata, između ostalog, guranje, bacanje, udaranje, šamaranje, gušenje, davljenje, fizičko zadržavanje, pritiskanje, štipanje, fizičko sprečavanje kretanja, grebanje, drmsanje, cepanje odeće, gađanje predmetima, pečenje, upotrebu sredstava vezivanja ili veličine i snage sopstvenog tela protiv drugog lica i upotrebu ili pretnju upotrebom oružja ili drugog sličnog predmeta. Takođe, može da uključuje otmicu ili nasumično zadržavanje/pritvaranje, udaranje, kamenovanje ili fizičko napuštanje i nasilno iseljenje.

Fizički napadi na žene tokom izbora su se uglavnom dešavali nakon celodnevnog psihičkog nasilja, zastrašivanja i verbalnih pretnji uz pokazivanje fizičke nadmoći i dominacije. Fizičkom nasilju su pribegavali uglavnom muškarci i to najčešće oni koji su u kontinuitetu (tokom celog izbornog dana) sprovodili psihičko nasilje i zastrašivanje žena na biračkim mestima, kako onih koje su bile članice biračkih odbora tako i posmatračica i kontrolorki.

Istom intenzitetu fizičkog nasilja su bili izloženi i muškarci i žene, bez razlike, i dešavalo se kako u zatvorenom tako i na otvorenom prostoru. Nasilnici su u većini slučajeva poznati javnosti zahvaljujući prepoznavanju i objavljivanju njihovih identiteta na društvenim mrežama.

Poseban nasilni obrazac se uočava na otvorenom prostoru povezanom sa mestom izbora, koji su uglavnom zauzimala nepoznata muška lica koja na prvi pogled nisu imala službenu ulogu u izborima. Činjenica da su bili nepoznati široj javnosti i žrtvama je ovim licima pružala osećaj nadmoći i nedodirljivosti, nekažnjivosti za nasilje koje su činili. Ovome je doprineo i vrlo blag ili potpuni izostanak reakcije nadležnih organa na prijave fizičkog nasilja.

Fizičko nasilje se uglavnom dešavalo uz prisustvo svedoka i drugih aktera u događaju. Izostale su reakcije prisutnih, nije bilo uključivanja u sukob i osude od strane trećih lica, oni su se držali po strani, vidno uplašeni da se i njima ne desi isto. Podrška i svedočenje fizičkom nasilju podstiče svedoke na razmišljanje o sopstvenoj ranjivosti i ugroženosti, što ih je u velikoj meri odvratilo od pružanja podrške žrtvama. Jedine reakcije javnosti su zabeležene na snimke ili fotografije događaja koji su objavljeni u društvenim grupama i elektronskim medijima. U komentarima prevlađuje osuda nasilja, ali je primetna i relativizacija svih oblika nasilja, kao i mizoginija.

U svim slučajevima prijave fizičkog nasilja, reakcija nadležnih organa je bila neadekvatna. Po svedočenjima žena izloženih fizičkom nasilju, policijski službenici su ili ignorisali ili pokušali da ublaže posledice nasilja, neprikladno su komentarisali događaje i zanemarivali lični doživljaj i strah žrtava. Primetno je prisustvo na licu mesta kako uniformisanih policijskih službenika tako i policajaca u civilu koji se nisu legitimisali i nije do kraja jasna njihova uloga u postupanju po prijavama. U slučajevima kada su žrtve i svedoci pozvane u PU na davanje izjava, policija je postupala korektno. Nema javno dostupnih podataka institucija o daljim postupcima po prijavama za fizičko nasilje.

Iz terenskih izveštaja

„...Dva muškarca srednjih godina su napala, prvo verbalno, a zatim i fizički, mene i mog verenika, koga su oborili na pod i šutirali. Ja sam zadobila lakše telesne povrede ruke jer me je jedan od njih udario po ruci, a zatim i fizički odgurnuo kako bi me sprečio da snimam šta rade...“

Kontrolorka sa biračkog mesta u centralnoj beogradskoj opštini

5. Digitalno nasilje i mediji, uključujući i društvene mreže kao sredstvo za vršenje nasilja

Tokom ove kampanje pratili smo komunikaciju na društvenim mrežama i prikupljali materijal iz komentara na postove.

Tokom kampanje pratili smo

- Facebook naloge: **Marinike Tepić** (SSP), **Milice Đurđević Stamenkovski** (Zavetnici), **Dragane Rakić** (DS), **Branke Stamenković** (Suverenisti)
- Twitter naloge: **Biljane Stojković** (Moramo), **Jelene Milošević** (SSP), **Ane Brnabić** (SNS), **Marinike Tepić** (SSP)
- Instagram naloge: **Zorane Mihajlović** (SNS), Tatjane **Matić** (SDPS), **Darije Kisić Tepavčević** (SNS)

Praćenjem je ustanovljeno da su društvene mreže prepune mizoginih komentara koji predstavljaju i deo organizovanog psihičkog nasilja prema ženama koje su bile vidljive u kampanji. Oni su svakodnevni i pokazuju manjak svesti društva o važnoj ulozi žena u javnim poslovima. Mizogini komentari tipa: „kuja, popišulja, ružna, kučka, k***a, kobila, kokoška, guska, veštica, mala, loša frizura, krokodil, glava ko iskrzla metla“ su bili svakodnevna pojava.

Mizoginija često ne poznaje ideološke razlike, pa su se kandidatkinje različitih ideoloških profila i gotovo svih političkih stranaka našle na udaru ovakvih komentara koji prikazuju implicitnu diskriminaciju i omalovažavanje žena, poput: „kuvaj ručak, nisi ti za politiku“, „za šporet, gospođo“, „žene niko ne pita“.

Opozicione političarke su često povezivane sa borkinjama za ljudska prava, pa smo na njihovim društvenim mrežama imali priliku da vidimo i klasične mizogine uvrede na račun Žena u crnom i drugih aktivističkih NVO. Veoma su bili česti komentari sa seksualnim aluzijama, poput: „nedoj***** krmača“ „svrš***** po faci“, „guz*** bih te“, „top si riba“, „najjača si riba, glasam za tebe“, „**kur** viri iz očiju“.

Moramo istaći da je tokom trajanja predizborne tišine prema trima opozicionim kandidatkinjama kreirana otvorena hajka. One su verovatno izabrane kao istaknute kandidatkinje opozicije na svakom od nivoa izbora predsedničkim, parlamentarnim i beogradskim. Kampanja se sastojala od širenja fotografija na Internetu koje su očigledno ciljano bile pripremane za ovaj, na društvenim mrežama neuređeni, period u samom finišu izborne kampanje. Predsednička kandidatkinja je povezana fotografijom spomenika patrijarhu Pavlu sa kecljom na kojoj piše „Abortus je žensko pravo“. Nositeljka liste na parlamentarnim izborima sa Ženama u crnom⁸. A veoma suptilno je plasirana analiza cena odeće i obuće⁹ koju je nosila

⁸ <https://twitter.com/anci1244/status/1509595823147044869?s=20&t=E4TJeJoAHV0x22zoWifvFA>

⁹ https://twitter.com/niinochka/status/1510181173581996036?s=20&t=ktPHcWHuNdN_gOvz4Dqkg

istaknuta kandidatkinja¹⁰ na beogradskim izborima. Očigledno je da je ta kampanja za cilj imala pasivizaciju određenih segmenata biračkog tela.

Opšti utisak je da je podzastupljenost žena na nivou prethodnih analiza¹¹ (GMMP 2020; Nasilje nad političarkama u Srbiji: žene u politici na tromeđi roda, moći i političke kulture) čiji rezultati su uzeti kao polazni. Međutim, u svetlu činjenice da je ova kampanja imala najviše kandidatkinja do sada i to: tri za predsedničke izbore, tri nositeljke liste i više od 1.700 kandidatkinja na listama za republički parlament i nekoliko stotina za lokalne izbore u 13 gradova i opština, taj podatak je još dramatičniji.¹²

1.2 Nalazi medijske analize

NASILJE PREMA ŽENAMA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI MEDIJI NE PREPOZNAJU KAO VAŽNU TEMU

Iako je tokom praćenja izbornog procesa u okviru inicijative „Izbori bez nasilja“ zabeležen porast tenzija i nasilja u samoj kampanji, naročito u njenoj završnici, a zabeležena je i veća učestalost i brutalnost nasilja na društvenim mrežama, u medijima se o slučajevima nasilja prema ženama u izbornom procesu uglavnom nije izveštavalo. Televizije obuhvaćene monitoringom su za pet nedelja, u centralno-informativnim emisijama, objavile tri priloga¹³ o nasilju nad ženama u kampanji, dok se u štampanim medijima može izdvojiti svega nekoliko tekstova koji direktno govore o slučajevima nasilja, od čega su samo u dva lista (*Danas*, *Politika*) pomenuti slučajevi fizičkog i verbalnog nasilja prema ženama u toku izbornog dana.

O napadu na lidera Pokreta slobodnih građana (PSG) Pavla Grbovića koji se dogodio na izborni dan 3. aprila izvestile su sve tri posmatrane televizije, neke su posvetile i više od jednog priloga, ali o napadu na članicu PSG Ninu Stojaković, koji je prethodio napadu na Grbovića je, vrlo kratko, izvestila samo *N1*.

¹⁰ <https://nova.rs/izbori-2022/osecam-se-kao-govo-verenica-pavla-grbovica-nina-stojakovic-nakon-izbora/>

¹¹ Dostupno na: <https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/09/GMMP-2020-na-srpskom.pdf>
<https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/502194.pdf>

¹² Među osmoro kandidata i kandidatkinja za predsednika Srbije bile su: predsednica *Srpske stranke Zavetnici* Milica Đurđević Stamenkovski, nestranačka ličnost, profesorica Beogradskog univerziteta Biljana Stojković, koju je kandidovala zeleno-leva koalicija *Moramo* i bivša predsednica Pokreta *Dosta je bilo* Branka Stamenković, na ovim izborima kandidatkinja koalicije *Suverenisti*. Žene su predvodile i neke od najznačajnijih lista za republički parlament: neurohirurškinja dr Danica Grujičić bila je prva na listi vladajuće *Srpske napredne stranke*, a koalicionu listu opozicije *Ujedinjeni za pobedu Srbije* predvodila je potpredsenica *Stranke slobode i pravde* Marinika Tepić.

¹³1. *Pink*, ponedeljak, 14. mart, prilog o verbalnom nasilju Borisa Tadića (Socijaldemokratska stranka SDS) prema Ani Brnabić (Srpska napredna stranka SNS);

2. *N1*, ponedeljak, 28. mart, prilog o napadu na majku predsednika IO Stranke slobode i pravde (SSP);

3. *N1*, nedelja, 3. april, prilog o napadu na Ninu Stojaković i Pavla Grbovića (Pokret slobodnih građana)

Samo jedan tekst (*Politika*, 8. april), koji analizira budući sastav Skupštine Srbije, odgovara na pitanje „Kako izbeći verbalne ratove među poslanicima“ i podseća na slučajeve uvreda i verbalnog nasilja prema političarkama u ranijim sazivima (prema Mariniki Tepić (SSP) i Ani Brnabić (SNS)).

ŽENE AKTIVNE U JAVNOM I POLITIČKOM ŽIVOTU SU U MEDIJIMA JEDVA VIDLJIVE

Televizije su izbornoj kampanji pristupale na različite načine. *Televizija Pink* je uočljivo favorizovala Srpsku naprednu stranku i predsednika Aleksandra Vučića, i te su poruke svakodnevno bile prve i najduže u izbornom bloku. *Televizija N1* je u prilogima u izbornom bloku ukazivala na negativne strane aktuelne vlasti, na težak život građana, neispunjena predizborna obećanja i mahinacije u kojima su učestvovali lokalni moćnici, pogotovo u gradovima i opštinama u kojima su se 3. aprila održavali lokalni izbori, i ti prilozi su često imali kritičku crtu. *RTS* je u periodu monitoringa svim akterima pružio podjednak prostor, nemajući šablon u redosledu emitovanja poruka. Međutim, važno je naglasiti da je nekritički ispraćen i svaki događaj u okviru funkcionerske kampanje.

Televizije *Pink* i *RTS* su u izbornom bloku isključivo emitovale gotove montirane poruke-priloge koje su slale političke stranke. *Televizija N1* je takav izborni blok imala četiri puta u posmatranom periodu, ali su svoje priloge u izbornom bloku imali svakog dana.

Posmatrajući izveštavanje televizija, treba da razlikujemo predizborni period (do 1. aprila) i period tokom izborne tišine i nakon održavanja izbora (od 1. do 9. aprila). U emisijama je u posmatranom periodu emitovano 1.446 priloga – 1.130 u predizbornom periodu i 316 nakon predizborne tišine i tokom i nakon održavanja izbora. **Žene-učesnice izbornog procesa pojavile su se u 206 priloga (14%).**

Posmatrajući predizborni period, u izbornom bloku, koji je jasno bio odvojen od ostatka informativne emisije, bilo je 595 priloga, što je nešto više od polovine (53%) ukupnog broja priloga u centralnim informativnim emisijama.

U predizbornim blokovima, od ukupno 595 priloga, žene-učesnice izbornog procesa su pomenute 183 puta (31%). Tokom predizborne tišine, izbornog dana i nakon njihovog održavanja od 316 priloga, žene, kao učesnice izbornog procesa, su pomenute 23 puta (7 %).

Centralno-informativne emisije (RTS, Pink i N1)

Grafikon 1: Predizborni blokovi u centralno-informativnim emisijama

Od ukupnog broja (1.446) emitovanih priloga, nasilje nad ženama spomenuto je 20 puta (1,38%) – tri puta je u pitanju bilo nasilje u predizbornoj kampanji i izbornom danu (o čemu je već bilo reči u ovom izveštaju), 17 puta je u pitanju bilo nasilje nad ženama van izbornih blokova (16 puta u rubrikama crne hronike i jednom u rubrici društvo). Kada su u pitanju prilozima iz crne hronike, uglavnom se radi o fizičkom nasilju, ubistvu, napadu oružjem, seksualnom nasilju...

Na televiziji N1, u rubrici društvo, emitovan je prilog o Osmomartovskom maršu u Beogradu. Sagovornice u prilogu su Miljana Pejić (Krovna organizacija mladih Srbije), Katarina Baletić (novinarka) i Dejana Vasić (Inicijativa pokreta „Nisam prijavila“). U prilogu su pomenute tri žene koje su javno govorile o nasilju (Milena Radulović, Danijela Štajnfeld, Nina Stojaković), a Vasić je govorila o žrtvama nasilja, dok je Baletić govorila o ekonomskom nasilju koje se često udružuje sa psihičkim ili fizičkim nasiljem.

Od 206 (14%) priloga u kojima se pojavljuju žene kao učesnice izbora, u 125 (61%) su žene u ulozi subjekta, što znači da su dobile priliku da iznesu svoje mišljenje, dok se kao jedan od subjekata (dakle govore i muškarci i žene) pojavljuju u 37 priloga. U ulozi subjekta uglavnom su se nalazile predsedničke kandidatkinje Milica Đurđević Stamenkovski, Biljana Stojković i Branka Stamenković. Žene kao objekti, dakle o njima neko govori, pojavljuju se u 55 priloga.

U prilozima emitovanim u posebnom, predizbornom, bloku centralno-informativnih emisija, čiji autori su najčešće stranke ili koalicije, najdominantnije su bile kandidatkinje (pojavile su se 155 puta), a zatim političarke koje su se pojavile 114 puta. Na trećem mestu je grupa u kojoj su žene, majke, ekološke aktivistkinje, analitičarke, glumice, nastavnice, psihološkinje, državne službenice, predstavnice CESID-a, profesorke... Svega nekoliko puta pojavile su se aktivistkinje, članice izborne komisije, novinarka se pojavila jednom, a kontrolorka nijednom u posmatranom periodu.

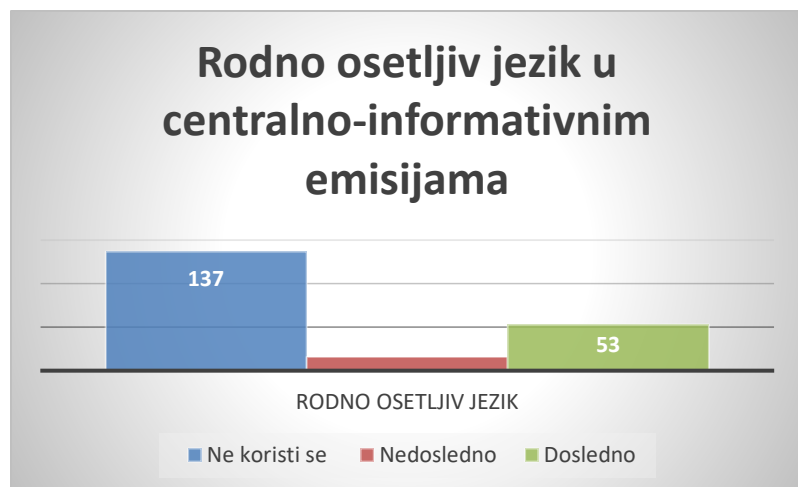
Reč je o kratkim porukama sa tribina, konvencija ili iz (improvizovanog) studija, koje su stranke slale medijima. Poruke su emitovane u blokovima koje bi pripremio neko iz redakcije, čije bi ime vrlo često bilo

izostavljeno. Novinarka ili novinar bi između priloga čitao kraće najave, sem u slučaju N1, gde su prilozima emitovani bez najava.

U poslatim video-porukama, koje su emitovane u danima kada je rađen monitoring, najviše žena je bilo iz SNS-a, dok su ostale liste uglavnom javnosti prezentovale poruke dve-tri najistaknutije kandidatkinje. Ipak, zabeležen je određen broj lista koje nisu predstavile nijednu svoju kandidatkinju. Na tom spisku je devet lista i to su: Ivica Dačić – Premijer Srbije; Savez vojvođanskih Mađara - Ištvan Pastor; dr Miloš Jovanović - Nada za Srbiju - Srpska koalicija Nada - Nacionalno demokratska alternativa - Demokratska stranka Srbije (DSS) - Za Kraljevinu Srbiju (Monarhisti) - Vojislav Mihailović; Muftijin amanet - Stranka pravde i pomirenja - Usame Zukorlić; Boris Tadić - Ajmo ljudi - Socijaldemokratska stranka - Nova stranka - 1 od 5 miliona - Tolerancija Srbije - Ujedinjeni pokret zelenih Srbije - Bošnjačka građanska stranka - Stranka Crnogoraca; Alternativa za promene - Albanska demokratska alternativa; Koalicija Albanaca doline; Ruski manjinski savez

Iako listu u medijima nijednom nije predstavila žena, nosilac liste Muftijin amanet Usame Zukorlić obratio se ovom delu populacije na kongresu Ženske mreže i poručio da je uloga žena presudna za ceo pokret. „Uzmite u obavezu da sve drugarice, sestre, rođake, komšinke, prijateljice povedete i izvedete na izbore. Pred nama su mnogo važni izbori“, poručio je Zukorlić okružen ženama.

Rodno osetljiv jezik u analiziranim centralno-informativnim emisijama uglavnom nije upotrebljavan. Od ukupnog broja priloga (206) u kojima je pominjana žena kao učesnica izbornog procesa, u 137 priloga novinari ga nisu koristili, u 53 priloga je korišten dosledno, a u 16 se pojavljivao nedosledno. Rodno osetljivi jezik su novinari izbegavali ne navodeći imena kandidatkinja i govoreći uopšteno (npr. koalicija „Moramo“ o radnom pravu). Najčešće je kandidatkinjom nazivana Biljana Stojković (kandidatkinja koalicije „Moramo“), dok je kod ostalih predsedničkih kandidatkinja i kandidatkinja za poslanice to bilo u sporadičnim slučajevima. Rodno osetljiv jezik bio je primetan i kada je navođeno ime predsednice Vlade Srbije Ane Brnabić, nakon izbora ili u prilozima gde nije nastupala kao članica stranke.

Grafikon 2: Upotreba rodno osetljivog jezika u centralno-informativnim emisijama (RTS, Pink i N1)

Monitoring je obuhvatio i pet dnevnih listova: *Politika*, *Večernje novosti*, *Informer*, *Danas* i *Alo*.¹⁴ Na naslovnim stranama u posmatраних 90 primerka (18 dana po pet novina) objavljeno je 229 najava i/ili izjava u kojima postoje akteri. Od toga su žene bile subjekt u 39 tekstova (17%). U dnevnim listovima *Politika*, *Informer* i *Večernje novosti* objavljeno je 120 fotografija koje su pratile najave i tekstove na naslovnoj strani, od čega su 11 bile one na kojima su žene (9%). U dnevnom listu *Danas* na naslovnim stranama analiziranih izdanja objavljene su fotografije samo tri kandidatkinje na izborima.

Tekstovi u rubrikama politika i izbori najčešće su prenosili aktivnosti predsednika Srbije i SNS, a u većem broju slučajeva on je bio subjekt i u drugim rubrikama poput aktuelnosti, društvo i sl.

Politika je u rubrikama Politika i Izbori objavila 152 teksta u kojima su subjekti bili učesnici političke kampanje (kandidati/kinje, nosioci/teljke lista, aktuelni funkcioneri/ke). Žene su bile subjekti u 19 tekstova (12%), a i muškarci i žene u još 12 tekstova (8%).

Subjekti među ženama su bile: Ana Brnabić, Marinika Tepić, Milica Đurđević Stamenkovski, Biljana Stojković, Branka Stamenković, Danica Grujičić, Darija Kisić Tepavčević, Zorana Mihajlović, i u još nekoliko slučajeva kandidatkinje i ministarke iz redova vladajuće većine.

RODNO ZASNOVANO NASILJE SE U MEDIJIMA RETKO PROBLEMATIZUJE KAO DRUŠTVENI PROBLEM

Mada je tokom pet nedelja monitoringa zabeležen porast nasilja u porodičnom i partnerskom kontekstu, o toj temi se uglavnom izveštava kao o pojedinačnim događajima (u okviru rubrike Crna hronika), a ne pridaje se značaj kao važnom društvenom problemu. Objavljen je samo jedan analitički tekst i nekoliko televizijskih priloga koji problematizuju rodno zasnovano nasilje.

Nasilje prema ženama kao tema kampanje u štampanim medijima bilo je vidljivo/zabeleženo samo u izjavama kandidatkinje koalicije „Moramo“ Biljane Stojković.

MEDIJI NE VIDE PROBLEM RODNE NERAVNOPRAVNOSTI KAO VAŽNU TEMU U PREDIZBORNOJ KAMPANJI

Iz izveštavanja dnevnih listova i televizija nije se mogao steći utisak da su pitanja rodne ravnopravnosti, položaja žena ili nasilje i diskriminacija tema učesnika izbora.

Samo nekoliko kandidatkinja, predsednička (Biljana Stojković) i dve poslaničke (Alma Rizvanović iz Stranke pravde i pomirenja i Tamara Milenković Kerković iz Dveri), kao i Ivica Dačić, nosilac liste SPS-JS-ZS, u svojim

¹⁴ Tokom pet nedelja sprovedena je uporedna analiza medijskog sadržaja određenih dana u sedmici, u prvoj sedmici su praćeni ponedeljak (7.3), sreda (9.3), petak (11.3) i nedelja (13.3), u drugoj utorak (15.3), četvrtak (17.3) i subota (19.3), u trećoj ponedeljak (21.3), sreda (23.3), petak (25.3) i nedelja (27.3), u četvrtoj utorak (29.2), četvrtak (31.3) i subota (2.4) i u poslednjoj ponedeljak (4.4), sreda (6.4), petak (8.4) i nedelja (10.4)

porukama prenetim u medijima navode da se zalažu za veće uključivanje žena u sve sfere, afirmaciju ženskog preduzetništva, privilegije, izjednačavanje plata sa muškarcima.

Mediji izveštavaju sa aktuelnih događaja koji su u vezi sa položajem žena u društvu (obeležavanje 8. marta, antiratni protesti ili dodela nagrade za feminističko medijsko izveštavanje), ali pitanja rodne ravnopravnosti ne postavljaju se u korelaciju sa temama koje se smatraju važnim u izbornom procesu, sem u nekoliko tekstova spoljnih saradnika koji su objavljeni u vikend izdanjima dnevnog lista *Danas*¹⁵. Poruke o potrebi snažnijeg uključivanja žena i ravnopravnost sa muškarcima poslali su povodom Osmog marta Dragan Đilas i Biljana Stojković, dok su Boško Obradović, Milica Đurđević Stamenkovski i Zdravko Ponoš svoje poruke tog dana usmerili na podršku ženama za bolji položaj u porodici i njeno emotivno osnaživanje.

Sem lista *Danas*, nijedan drugi analizirani medij u posmatranom periodu nije preneo nijednu informaciju o kampanji „Izbori bez nasilja“ niti je izvestio sa događaja na kojima su ova kampanja i kampanje drugih organizacija civilnog društva, koje su se bavile različitim aspektima izbornog procesa, bile predstavljene. Izuzetak u tom pogledu bila je televizija *N1* koja je izveštavala sa konferencija TI, ENEMO, Crte..., ali ne i o kampanji „Izbori bez nasilja“.

MEDIJI DOPRINOSU INSTRUMENTALIZACIJI ŽENA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI

U danima oko Međunarodnog dana žena, 8. marta, beleže se prigodne izjave predstavnika/ca vladajuće većine (Darija Kisić Tepavčević, Gordana Čomić), uključujući i sadržaj osmomartovskog tvita predsednika Srbije koji je toga dana *svim damama u Predsedništvu poklonio po cvet*. I u pojedinim dnevnim listovima objavljeno je da je predsednik Srbije Aleksandar Vučić damama darovao ruže – „žene su oslonac srpskog društva, nosilac našeg napretka i čuvari stabilnosti naše zemlje“ (*Alo* i *Informer*, 9. mart).¹⁶

Upravo 8. marta predata je kandidatura Aleksandra Vučića za predsednika, predstavnici SNS-a su doneli u Republičku izbornu komisiju (RIK) dve kutije sa ružama, jedan muškarac iz delegacije je dao jednu ružu članici komisije RIK.

Povodom 8. marta, lista „Aleksandar Vučić: Zajedno možemo sve“ organizovala je i skup posvećen ženama, na kojem su govorili različiti učesnici i učesnice, ali je list *Alo* preneo samo izjavu ministra finansija Siniše Malog „bez jakih žena nema ni jake Srbije“, parafrazirana je izjava kandidata za gradonačelnika Beograda Aleksandra Šapića, dok su izjave i stavovi žena koje su na istom skupu govorile, izostavljeni.

¹⁵ Na primer, tekstovi Biljane Maletin „Dok smo tu i dok dišemo“, 12-13. mart; dnevničke beleške Aide Ćorović „Što je dobro za žene, dobro je za čitav svet“, tekst Miloša Đajića „Izbori bez nasilja - realno ili ne?“, 19-20. mart i Marije Srdić „Ženski glasovi za povratak demokratije“, 31. mart.

¹⁶ <https://www.alo.rs/vesti/politika/604981/predsednik-vucic-cestitao-dan-zena-iznenadio-je-dame-u-predsednistvu-a-i-nasmeja-porukom-ja-kao-i-svaki-muski-seprtlja/vest>

Skup povodom 8. marta organizovala je i lista okupljena oko SPS-a. Televizije *Pink* i *RTS* su emitovale prilog u kojem je deo govora Ivica Dačića, lidera SPS-a i kandidata za premijera, koji počinje dok su u sali samo muškarci. Ženama su deljene ruže, a u momentu kada su one ulazile u salu pušten je i crveni vatromet.

U štampanim medijima objavljene su fotografije i propratni tekstovi sa glasanja kandidata i kandidatkinja. U listu *Danas*, od 16 fotografija, na tri su žene a ostalo su muškarci.

Foto 1.: *Danas*, 4. april 2022.

Sa druge strane, list *Alo* se u postizbornom izdanju bavio garderobom koju su kandidati i kandidatkinje nosili na dan izbora i pod naslovom „Skockali se, pa poranili na birališta!“, objavio deset fotografija, od kojih su na šest žene, na dve su muškarci, dok su dve porodične - prikazani su političari sa suprugama.

Foto 2: *Alo*, 4. april 2022.

Sve tri posmatrane televizije su protokolarno izveštavale o tome ko je gde i sa kim glasao, pa su pomenute i tri predsedničke kandidatkinje Milica Đurđević Stamenkovski, Biljana Stojković i Branka Stamenkovski,

kao i kandidatkinje za poslanice Marinika Tepić, Danica Grujičić, Ana Brnabić, od kojih su prve dve nositeljke liste.

Navedeni primeri ilustrativno ukazuju na prisustvo stereotipne medijske reprezentacije žena u politici. Političarke su u medijima jedva primetne a kada im se i daje prostor onda se objektivizuju u prigodne kulise deklarativne rodne ravnopravnosti. Podzastupljenost političarki u medijskom sadržaju može da ukaže i na njihovu podzastupljenost kada su pitanju pozicije, moć i uticaj koji imaju u političkim strankama ili političkim funkcijama koje obavljaju.

PREPORUKE

- **Uspostviti praćenje izbora iz rodne perspektive i evidentiranje rodno zasnovanog nasilja**
 - Potrebno je ostvariti uvide u rodne aspekte izbornog ponašanja, odnosno izlaznost žena i muškaraca, kao i način na koji formiraju svoje biračke preferencije i koliko autonomno ostvaruju svoje biračko pravo,
 - Potrebno je raditi na unapređenju znanja učesnika u izbornom procesu o nadležnostima i obavezama organa u slučajevima nasilja tokom izbora,
 - Prikupljati podatke i informacije o procesuiranju slučajeva nasilja prijavljenih tokom izbornog procesa.

- **Raditi na senzibilizaciji i obrazovanju članica i članova izbornih komisija i biračkih odbora**
 - Potrebno je ustanoviti registar svih članova i članica organa za sprovođenje izbora i uspostaviti rodno osetljivu evidenciju o sastavu izbornih komisija i biračkih odbora,
 - Potrebno je unaprediti sam tekst Kodeksa o ponašanju članova/ica i zamenika članova/ica organa za sprovođenje izbora i kao jedno od načela uvesti načelo rodne ravnopravnosti,
 - Potrebno je uvesti telo za praćenje primene Kodeksa o ponašanju članova/ica i zamenika članova/ica organa za sprovođenje izbora,
 - U programe obrazovanja članova i članica organa za sprovođenje izbora uvrstiti primenu principa rodne ravnopravnosti i borbe protiv nasilja nad ženama.

- **Podsticati uvođenje rodne perspektive u rad političkih stranka**
 - Osmisliti i realizovati odgovarajuće treninge i mentorsku podršku za kandidatkinje i aktivistkinje političkih stranaka koji će doprineti njihovoj većoj vidljivosti i boljoj medijskoj prezentaciji,
 - Osnaživati političke partije i pokrete za demokratizaciju i depatrijarhalizaciju sopstvenih struktura, kako bi se ženama omogućilo *de facto* ravnopravno učešće u političkom delovanju i temeljno razvijali preduslovi za promenu paradigme političkog delovanja,
 - U programe političke edukacije uvrstiti primenu principa rodne ravnopravnosti u vođenju kampanje, izradi i sprovođenju medijske strategije političkih stranaka.

➤ **Kontinuirano unapređivati rad medija u izveštavanju o izborima**

- Nastaviti rad na senzibilizaciji i širenju znanja o rodno odgovornom izveštavanju tokom izbornog procesa, i to kroz inovativne i efikasne forme rada sa novinarima/kama i urednicima/cama medija, uz uključivanje Saveta za štampu kao samoregulatornog tela, medijskih udruženja¹⁷, ženskih NVO i grupa¹⁸ i medijskih stručnjaka/inja,
- Omogućiti kontinuirani *monitoring medija* koji će dati jasnu sliku izveštavanja o ženama u javnom i političkom životu, kao i tokom svakog narednog izbornog procesa,
- Organizovati kampanje u tradicionalnim i novim medijima koje ukazuju na rodni dizbalans i stereotipe u medijskom izveštavanju koji pogoduju očuvanju patrijarhalnih obrazaca i održavanju *status quo* u medijima.

Tim Akademije ženskog liderstva:

Prof. dr **Marija Babović**, redovna profesorka, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Biljana Stepanov, ekspertkinja za nasilje prema ženama

Aleksandra Galonja, aktivistkinja

Prof. dr **Smiljana Milinkov**, vanredna profesorka, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Sofija Mandić, pravnica

Marija Srdić, članica tima AŽL

Tamara Jakonić, novinarka

Miloš Đajić, aktivista

¹⁷ Nezavisno društvo novinara Srbije (NUNS), Udruženje novinara Srbije (UNS), Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV), Asocijacija medija, Asocijacija lokalnih i nezavisnih medija „Lokal Pres“, Slavko Ćuruvija Fondacija.

¹⁸ Novinarke protiv nasilja, Mreža „Žene protiv nasilja“ i „SOS Vojvodina“, Akademija ženskog liderstva, Ženska platforma za razvoj Srbije, BeFem, Femix...